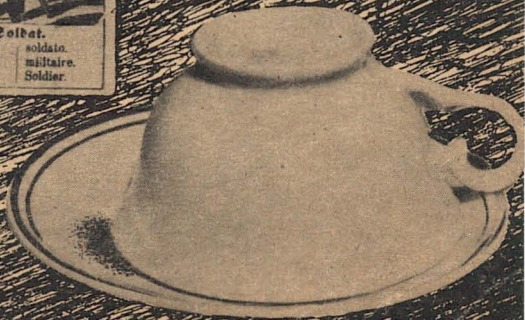
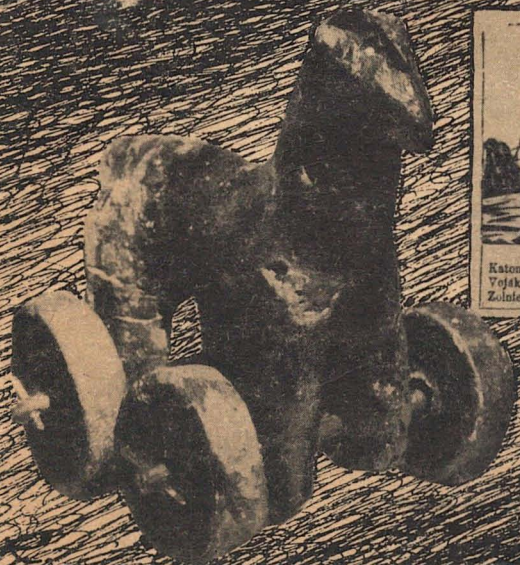
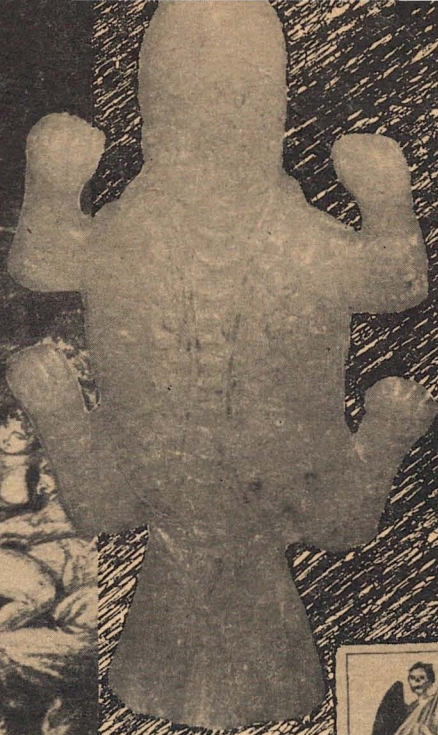
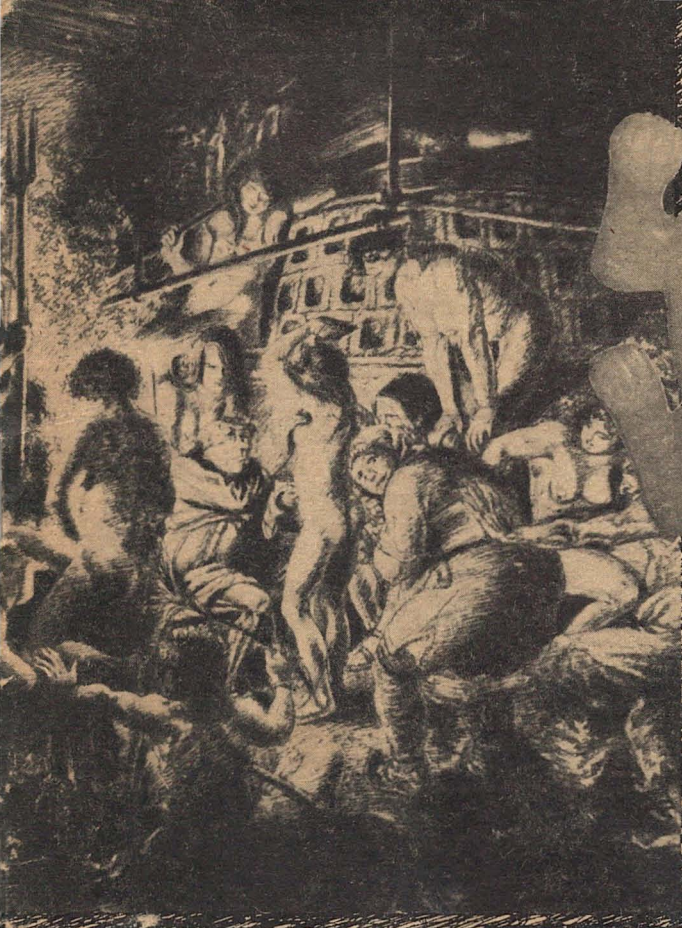

SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ

VRAŽEVERJE
NA SLOVENSKEM

(OD MLAJŠE KAMENE DOBE DO AMULETOV
20. STOLETJA)

LJUBLJANA 1963 — 1964

VSEBINA

Boris Kuhar, Naša razstava
Vida Stare, Kult v prazgodovini
Pavla Štrukelj, Zagovori
Kolomonov žegen in Duhovna bramba
Prerokovanja
Zdravila v prvih apotekah na Slovenskem
in ljudske zdravilske bukve
Čarovniški procesi
Čarovnice v ljudskem verovanju in vraže
v ljudski medicini
Obredne pogače in mali kruhek
Votivni darovi
Praznoverje v današnjih dneh

NAŠA RAZSTAVA

Slovenski etnografski muzej je pripravil razstavo »Vraževerje na Slovenskem« v čast 40. obletnice svojega obstoja kot samostojne in osrednje etnografske ustanove na Slovenskem. Ta naša občasna tematska razstava bo razstavljena nekaj mesecev v razstavnih prostorih Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani, nato pa se bo napotila po Sloveniji.

S to razstavo je skušal naš muzej obuditi k življenju eno od dosedaj še malo raziskanih področij etnologije — ljudsko verovanje in vraževerje. Prav ob razstavi smo odkrili marsikakšno doslej še neznano ugotovitev, predvsem pa smo zbrali in uredili veliko zanimivih podatkov, razmetanih po starih listinah, knjigah in časopisih, v arhivih, muzejih in zasebnih zbirkah. Obenem nam je razstava pripomogla, da smo zbrali veliko zanimivega in dragocenega materiala, številne predmete, ki bodo po razstavi izpopolnili oddelek ljudskega verovanja in vraževerja v bodočem razširjenem osrednjem slovenskem etnografskem muzeju.

Glavni naslov razstave skupaj s podnaslovom prikazuje obseg in nakaže vsebino razstave. Z njo smo posegli daleč nazaj v prazgodovino. S pomočjo arheologov smo skušali prikazati kontinuiteto med vraževerjem v tistih časih, o katerih nimamo pisanih virov, in med poznejšo dobo. Čudoviti kultni idoli iz prazgodovine so nam etnologom najboljši kažipot k izviru vraževerja v tistih davnih časih. Razstava nadalje prikazuje vraževerje v njegovih najbolj temnih oblikah srednjeveške inkvizicije. Vključili smo tudi ljudsko čarovno medicino.

Kljub silnemu razvoju znanosti, napredku civilizacije vraževerje pri nas še ni povsem izginilo. Ugotavljamo lahko, da vraže izginjajo zelo počasi, mnogo počasneje, kot raste znanost in se razvija družba. Zato smo

razstavili tudi najrazličnejše oblike vraževerja v današnjih dneh. Za nas etnologe so tudi te oblike zanimive, ker so mnoge med njimi starejšega izvora, za druge pa so značilna preoblikovanja, ki jih prinaša čas in ki jih tudi etnologi verno beležimo in proučujemo. Vam, dragi obiskovalci razstave, pa bodo ti amuleti 20. stoletja jasno pokazali ves nesmisel vraž, pa čeprav jih izvajajo danes še tako sodobno.

Danes lahko govorimo o treh vrstah vraževernih ljudi. Prve najdemo v zaostalih, od sveta odmaknjenih krajih. Tako smo še letos poleti ob naših raziskovanjih na jugozahodnih področjih Pohorja srečali kmeta, ki je v črnem loncu zažgal čarovni ogenj, trdno prepričan, da bo z njim pregnal nevihto. Toda ta neuki kmet je že zadnji v družini, ki še veruje, da lahko moč njegovega ognja in dima prežene nevihto. Njegova hči noče več niti lončenega lonca; razmišlja, kako bi se čimprej znebila črne kuhinje, sanja o električnem štedilniku, hoče radio. Tako je črni lonec zaostalega kmeta s Pohorja na naši razstavi kot spomin na svet, ki izumira, kot spomin na vraže, ki so se rodile v daljni preteklosti, ko je človeški razum še taval v temi nepoznanega, ko se je človek bal nerazumljivih naravnih pojavov, kot spomin na vraže, ki pa so se v svoji prvobitnosti ohranile še do današnjih dni.

V drugo vrsto vraževernih ljudi lahko štejemo najrazličnejše čarovnike, vedeževalce in slovenske vrače, ki še danes pri nas izkoriščajo predvsem neukost in naivnost ljudi. Tudi teh smo ob iskanju gradiva za našo razstavo še nekaj odkrili na Slovenskem.

V tretjo vrsto vraževernih pa lahko uvrstimo ljudi, ki so sicer kulturni in izobraženi — saj imajo se za take, so pa obremenjeni s celo vrsto drobnih vraž. Šoferji imajo svoje amulete v avtomobilih, igralci in športniki svoje idole v žepih kot talismane sreče ob nastopih. V Ljubljani nima nobeden hotel sobe s številko 13. V nekaterih mestih in na podeželju se lahko udeležujemo spiritističnih seans. Horoskope, ki si jih dobesečno vsak dan sproti in znova izmišljajo pisci v časopisih, naši ljudje množično berejo in jim verujejo. Prav tako verujejo v prerokovanja iz kart, iz roke, iz kave in še vseh mogočih drugih pripomočkov. Eni delajo to, ker pač to še verujejo, ker vlečejo za seboj še tovor starih

predsodkov vraževerja, drugi delajo to zaradi zabave, tretji pa, ker je to pač postala že moda, moda vraževerja v 20. stoletju! V času, ko človek osvaja vsemirje, ko smo vsak dan tudi doma priča večjemu napredku v medicini, tehniki, v družbi. Toda kultura, napredek znanosti se vendar medsebojno izključujejo z vraževerjem. Ob tem se nam nehote vsiljuje misel, da nekateri svojo kulturo vrednotijo po obleki, po formalni izobrazbi, po zunanji uglajenosti, pri tem pa se prav nič ne zavedajo, da niso s svojimi »modernimi« vražami nič manj zaostali kot kmet na Pohorju, ki še vedno preganja nevihto z ognjem.

Na naši razstavi smo poizkusili prikazati razvoj in vse značilnosti vraževerja skozi stoletja kot tudi ves njegov nesmisel v današnjih dneh. Koliko smo v tem uspeli, boste dragi obiskovalci, presodili sami.

Na tem mestu bi se želel zahvaliti vsem ustanovam in posameznikom, ki so posodili predmete za razstavo, pomagali dobiti podatke ali na kakršen koli drug način pomagali pri postavitvi razstave »Vraževerje na Slovenskem«. Posebej bi želel omeniti: Narodni muzej, Ljubljana, Državni arhiv SRS, Ljubljana, Narodopisni inštitut pri SAZU, Ljubljana; Mestni arhiv, Ljubljana; Državni arhiv, Maribor; etnografske oddelke muzejev v: Ptuj, Maribor, Brežicah, Novem mestu, Metliki, Škofji Loki, Murski Soboti; magistra Zdenka Lavičke, Kranj; Kriminalistični muzej, Ljubljana; Prirodoslovni muzej, Ljubljana; magistra Franca Minačika, Maribor; NUK Ljubljana; Narodno galerijo, Ljubljana, Bredo Gaber, Škofja Loka in Tolminski muzej.

Vsem naša prisrčna zahvala.

Boris Kuhar

ravnatelj
Slovenskega etnografskega muzeja

Vida Stare

KULT V PRAZGODOVINI

Etnografski muzej je s svojo razstavo o vražah na Slovenskem posegel tudi v prazgodovinsko življenje naših krajev z željo, da s tem prikaže snov duhovne kulture tudi iz časov, ko še nimamo pisanih virov. Ta korak je razumljiv, kajti dosežki materialne kulture nekega geografskega področja, ki ima v zgodovinskem dogajanju kontinuiteto, imajo za nadaljnji razvoj svoj pomen. Pojem vraževerja je zelo širok in ga ne smemo v okviru historičnih obdobji posploševati. Tudi vraževerje, ki je v vseh skrajnostih izraz človekove nemoči, da bi tolmačilo življenje in pojave okolja, ima svoj razvoj.

Človek starejše kamene dobe si npr. ni mogel razlagati bliska, kakor si ga razlagamo danes. Tolmačil si ga je kot skrivnostno moč, ki je ne more obvladati ali sam sprožiti. Ta moč pa mu je vendarle mogla zanesiti za življenje pomembno stvar — ogenj. Ne vemo, le slutimo lahko, da so se okoli ognja in njegovega bistva spletle najrazličnejše razlage.

Še bolj kakor od ognja sta bila človek in okolje, v katerem je živel, odvisna od sonca, saj mu je dajalo toploto in rast, s tem pa tudi življenje. Poletju, ko se življenje razbohoti, stojita nasproti zima in umiranje. Povezati prvo in drugo pa se pravi dojeti resnico o življenju in nehanju. Sonce, ki je stalo poleti visoko v zenitu, medtem ko se je pozimi dotikalo obzorja, je dalo ljudem predstavo o dveh med seboj povezanih krogih — motiv spirale. Spirale, kroge, ki so med seboj povezani s črto, srečujemo v vseh arheoloških obdobjih, tudi v tistih, ko je ornament prešel v likovni izraz, da človek, ki ga je upodabljal, ni več razumel njegove vsebine, a ga je še vedno uporabljal.

Nadnaravne moči si je skušal tolmačiti in si jih je nehote prinesel v svojo bližino. Žena mu je postala simbol plodnosti, ker mu je kakor žito rodila naslednike. Iz tega izhaja tudi ves kult rodovitnosti, ki je poosebljen v ženi, saj ohranja z rojstvom rod.

Ko se je človek duhovno bolj razvil, se ni mogel več zadovoljiti s preprostimi razlagami; tako si je nehote ustvarjal sam nova, bolj zapletena tolmačenja. K tem tolmačenjem je pritegnil druga bitja in stvari iz okolja, v katerem je živel. Tako je v kultih pridružil človeku živali, drevesa in stvari vsakdanjega okolja. Nekaterim je pripisoval magično moč, ki je posegla v njegovo življenje, zato jih je poosebil. Ženi, kot simbolu plodnosti, se je pridružila ptica; ta je s časom dobivala najrazličnejše lastnosti v predstavah. (Od tod upodabljanje rac in gosi na raznih predmetih, tako v iztolčeni tehniki kakor tudi kot plastične figurice.)

Nastala so osrednja božanstva, manjša pa so jih spremljala, povezana v pravljici fantaziji. Ko se zanimamo, čemu ta božanstva in kulti v življenju prazgodovinskega človeka, se nam vedno znova poraja isto vprašanje: kako bi se čim bolj približali človeku prazgodovine, njegovemu tolmačenju okolja in življenja, ki ga je sam oblikoval.

Zavest življenja in nehanja je neposredno sprožila tudi hotenje, da bi ohranil isto ali pa še boljšo vlogo tudi po smrti. Tako so si ljudje, zlasti višjih slojev, že za življenja pripravili kraje, kjer bodo mogli po smrti nadaljevati isto življenje. Zlasti velike družinske grobnice — gomile — (Stična) nam pričajo o človekovem prizadevanju, da bi po smrti prav tako živeli kot prej. Poglavar naj tudi po smrti ostane poglavar, suženj pa suženj. Oba naj živita v svetu predstav o življenju in bogovih, ki sta si jih ustvarila in vanje verovala.

Te misli prazgodovinskega človeka gledamo v predmetih iz njihovih grobov, ki naj bi jim služili še danes. Ti predmeti pa so nam kakor odprta knjiga, iz katere moremo prebrati, kako so živeli, mislili, čustvovali in verovali.

VITRINA 1

Mlajša kamena doba

1. Kipec rodovitnosti — antropomorfna vaza iz temno sivo žgane gline (inv. št. 1114) v. 19 — Ig pri Ljubljani
2. Idol iz rjavkasto žgane gline z vrezanimi motivi (inv. št. 1115) v. 14 — Ig pri Ljubljani
3. Glinast vrč v obliki kozjega vimena iz temno sivo žgane gline (inv. št. 1137) v. 12,5 cm — Ig pri Ljubljani
4. Ropotulja iz rjavkasto žgane gline (inv. št. 1127) v. 5,7 cm — Ig pri Ljubljani
5. Ropotulja iz rjavkasto žgane gline (inv. št. 1126) v. 3,8 cm — Ig pri Ljubljani

Kultura žarnih grobišč (1250—750 pr. n. št.)

1. Bronast obesek v obliki sončnega kolesa (inv. št. 5004) pr. 4,4 cm — Smarjeta
2. Bronast obesek v obliki sončnega kolesa (inv. št. 7129) pr. 4,7 cm — Rakovnik pri Mirni
3. Bronast obesek v obliki sončnega kolesa (inv. št. 7130) pr. 4,7 cm — Rakovnik pri Mirni
4. Bronasta račja glavica (brez inv. št.) d. 4,8 cm — Ljubljana, dvorišče SAZU
5. Konjiček na kolesih iz rjavkasto žgane gline (inv. št. 2571) v. 18 cm — Podzemelj
6. Piščanec iz rjavkasto žgane gline — ropotulja (inv. št. 2574) v. 13,6 cm — Podzemelj
7. Ropotulja iz rumenkasto žgane gline (inv. št. 2575) v. 10,8 cm — Podzemelj

VITRINA 2

Starejša železna doba (750—450 pr. n. št.)

1. Daritvenik iz temno sivo žgane gline. Okrašen je z motivi, ki so izdelani z nazobčanim kolesčkom (inv. št. 10333) v. 25,2 cm — Kranj
2. Bronasta kulna palica — scepter (inv. št. 1155) d. 13,2 cm — Smarjeta
3. Bronasta kulna palica — scepter (inv. št. 1156) d. 11,6 cm — Smarjeta
4. Bronasta pravokotna pasna spona z iztolčenimi motivi (inv. št. 80) d. 18,2 cm — Vače
5. Bronasta čolničasta fibula z račjim protomom na loku. Na igli visi bronast bobenček — del kulne palice (inv. št. 187) d. 6,5 cm — Vače
6. Bronast kipec svečenice (inv. št. 3420) v. 11,8 cm — Breznik pri Črnomlju

Mlajša železna doba (450 do prihoda Rimljanov)

1. Železen dvorezen meč, nasilno zviti v železni nožnici (inv. št. 3494) d. 37 cm — Mokronog
2. Železen dvorezen nasilno zviti meč (inv. št. 3488) d. 18,2 cm — Mokronog
3. Železna sulična ost, nasilno poškodovana (inv. št. 3503) d. 20,4 cm — Mokronog
4. Železen votivni plug (inv. št. 3159) d. 5,9 cm — Jereka
5. Železen votivni plug (inv. št. 3161) d. 5 cm — Jereka
6. Železen votivni plug (inv. št. 3162) d. 4,2 cm — Jereka
7. Železen votivni plug (inv. št. 3163) d. 4,1 cm — Jereka

Pavla Štrukelj

ZAGOVORI

Čarovno zdravljenje izvira iz pradavnine, ko si je človek predstavljal, da povzročajo bolezni demoni. Vračji so prvotno uporabljali za zdravlilo sugestivni učinek besed. Te so bile nenavadno izbrane in oblikovane za magične namene, prvotno zložene v ritmični obliki. Tak čarovni izrek je učinkoval sugestivno kot tolažba ali blagoslov ali kot rešilna rotitev pred bolezenskim demonom. Mnogo zagovorov je ohranjenih iz asirske, sumerske in babilonske kulture. Prav tako poznamo čarovne izreke raznih indoevropskih narodov. Razne čarovne formule recitirajo ali pojejo tudi čarovniki pri raznih ljudstvih na vseh celinah.

1. Najstarejši znani zagovor v Sloveniji iz druge polovice 12. stoletja je bil zapisan v stiškem samostanu. Te vrste čarovna formula je bila zelo razširjena v južni in zahodni Nemčiji. Stiški zagovor je tej nekoliko podobnej. Po vsebini je uvrščen v tip, ko se srečata bolnik in zdravnik. Tako obliko zagovora pozna ves orientalski-poznoantični in islamski svet. Njegov postanek lahko zasledujemo tja v babilonsko-asirsko kulturo, eno izmed zibelk čarovništva. Stiški zagovor se razlikuje od drugih sorodnih zagovorov še po uvodni vrsti črk. Te črke imajo namen zbuditi pri preprostih ljudeh skrivnost čar. Določeni razporedi in sestave črk vsebujejo magično moč. Postavljene so ali na začetek formule ali pa oblikujejo njen zaključek. Uporabo takih skrivnostnih črk v zagovorih poznajo že egiptovski čarovni papirusi. Mistične črke v njih so pogosto združene v nesmiselne besede ali tekste. Zaradi precejšnjih sprememb v zapisih je te črke zelo težko razrešiti. V mnogih primerih so to samo okrajšano pisani svetopisemski izreki. Tudi pri stškem zagovoru je pomen posameznih črk problematičen.

Iz predkrščanske dobe se ni ohranil pri nas noben zagovor. Vendar pa je vsebina in oblika čarovnih formul, ki so bile zapisane v 18., 19. stoletju in še kasneje, enaka predkrščanskim zagovorom. Vse naše čarovne formule se oblikovno delijo v enočlenske, ki obsegajo samo čarovni izrek, in dvočlenske, ki imajo v prvem delu legendarno zgodbo, v drugem pa čarovni izrek.

2. Enočlenski zagovor »Zoper otòk«, ki je bil znan v Gorjah pri Bledu, sodi v indoevropsko-praslovansko dobo in ima še skoraj neizpremenjeno predkrščansko obliko. Enaki zagovori so še:

3. Zagovor zoper prisad.

4. Zagovor zoper šen z Notranjskega.

5. Zagovor zoper sušico posameznih udov iz Ljubuž pri Pliberku na Koroškem; sodi v slovansko dobo. Ta čarovna formula je prava subjektivna enočlenska oblika.

6. Zagovor zoper prisad iz borovniške okolice, zapisan 1942, je mlajša oblika čarovne formule.

7. Dvočlenski zagovor zoper izvin, zapisan na Gorenjskem, na Krasu in na Goriškem že v prejšnjem stoletju, je verjetno v prvotni obliki enako star kakor enočlenski zagovor zoper otòk. V krščanski dobi so mu v prvi del dodali Marijino zgodbo. Priповedovanje tega legendarnega dogodka naj bi z analogično magijo podprlo čarovno moč vražnega izreka. Drugi člen obsega čarovni izrek, ki ga v starejših obrazcih govori bajeslovna ali sveta oseba.

8. Zagovor, zapisan 1955 v Tatrah. V analogni dogodek svete osebe je vključen tudi čarovni izrek.

9.—23. Zagovori so krščanske dvočlenske variante.

24.—27. V zagovorih zoper uròk je predpisana subjektivna enočlenska čarovna formula z obveznim čarovnim dejanjem. To čaranje se je ohranilo pri nas samo v ljudski medicini.

28. Zagovori za odvrnjenje elementarnih nesreč imajo kratko enočlensko formulo.

29. Zagovor za povzročitev škode.

KOLOMONOV ŽEGEN IN DUHOVNA BRAMBA

Zelo zanimivi vražarski knjižici pri nas sta Kolomonov žegen in Duhovna bramba. Nastali sta v prvi polovici 18. stoletja. Največ podatkov za izvir teh vražarskih knjižic dajejo tipografski znaki in kulturnozgodovinsko ozadje dobe, ki je dalo pogoje za njihov nastanek. Prva izdaja Kolomonovega žegna je po dosedanjih ugotovitvah nastala za turških in šlezjskih vojn, to je v letih 1736—1745. Knjižica je bila v začetku namenjena vojakom, da bi se z njo zavarovali pred vsakršnim sovražnikovim orožjem. Zato ima Kolomon v prvem delu same obrambne žegne in molitve, v drugem pa zarotilne formule, navodila za klicanje duhov in za iskanje ter vzdigovanje zakladov.

Duhovna bramba je bila namenjena predvsem popotnikom in kelmorajnskimi romarjem. Na ta dolga potovanja so hodili tudi naši kmečki ljudje. Tako so imeli priložnost kupovati pri založnikih in kramarjih praznoverske knjižice. Kasneje, ko so ta romanja prenehala, so Duhovno brambo največ kupovali naši vozniki — tovorniki, ki so po ustanovitvi Ilirskih provinc vozili v razne tuje kraje. Duhovna bramba obsega molitve, ki naj človeka obvarujejo vseh sovražnikov in nesreč, na potovanjih, na vodi in na kopnem.

Graški ponatis Kolomona ni več povezan z velikimi vojnami, temveč le z manjšimi uporniški boji v Italiji. Založniki so sedaj spoznali, da bo kupce bolj privabljal drugi del knjižice s čarovnimi formulami.

V Kolomonu in Duhovni brambi je posebno pomembna raba egiptovskih in babilonsko-aramejskih magičnih obrazcev, ki imajo zelo skrivnostne in neznane besede. Beseda tetragramaton je zelo pogosta v rotivenih obrazcih in pomeni štiri hebrejske črke za boga — Jahve. Običajna so tudi grška in hebrejska imena za božanstvo: Adonai, Otheos, Alpha, Omega. Nekatere besede pa so zelo popačene, da ne moremo najti prav nobenega smisla, npr. Lafarari, Delafari, Rarerari.

Slabe gospodarske razmere v preteklem stoletju so bile vzrok, da so bile te vražarske knjižice zelo razširjene med našimi preprostimi ljudmi. Marsikateri naš praznoverni človek je v njih iskal pomoči. Preizkušal je zarotitve in skrivnostne obrazce ter upal, da ga bodo

duhovi in hudič rešili revščine in nesreč. Pri posameznikih na deželi še danes dobimo Kolomona, ki ga je leta 1920 ponatisnila Blasnikova tiskarna.

VITRINA 4

1. List: Ena Mozhna Molito jen Shegen. Molitev in žegen zoper vse nesreče in za srečo pri porodu, katero je na Nemškim in Cölen der Rein u velk zerku is Slatem Buchstaben zapisana. (Škofijska knjižnica — Gabrova zbirka)
2. List: Hišni žegen — Škofijska knjižnica — Gabrova zbirka
3. List: Hišni žegen — Škofijska knjižnica — Gabrova zbirka
4. List: Molitev treh kraljev — Škofijska knjižnica — Gabrova zbirka
5. List: Molitev treh kraljev — Škofijska knjižnica — Gabrova zbirka
6. List: Zelo močan žegen treh kraljev — Škofijska knjižnica — Gabrova zbirka
7. List: Molitev k mučenici Koroni — Škofijska knjižnica — Gabrova zbirka
8. Knjižica: Geistlicher Schild (starejša) (SAZU - Narodopisni inštitut)
9. Knjižica: »Geistlicher Schild« (mlajša) (SAZU - Narodopisni inštitut)
10. Knjižica: Kolomonov žegen (Škofijska knjižnica)
11. Knjižica: Duhovna Branua (SAZU - Narodopisni inštitut)
12. Knjižica: Duhovna Branua (SAZU - Narodopisni inštitut)
13. Knjižica: Duhovna Branua (Škofijska knjižnica)
14. Knjižica: Duhovna Branua (Mestni muzej, Ptuj)
15. Knjižica: Kolomonov žegen (SEM, Ljubljana)
16. Knjižica: Kolomonov žegen (Božo Račič, Ljubljana)
17. Sechstes und siebentes Buch Mosis (S. Ložar, Novo mesto)

PREROKOVANJA

Človek je že od nekdaj ugibal in želel vedeti o dogodkih v prihodnosti, zato se je starih skrivnostnih prerokovanj željno oprijemal. Tudi nekaterim zgodovinskim dogodkom je včasih dodal preroško tolmačenje. Apokaliptična prerokovanja so se z vzhoda od judovskega ljudstva zelo zgodaj pojavila na evropskih tleh. Tako dobimo že v antiki in kasneje v srednjem veku podobo o predhodniku Antikrista. Posebno boji v 13. stol., med papežem in rimsko-nemškim cesarjem Friderikom II Rdečebrcem povzročijo, da nastane v cesarju Frideriku predstava Antikristovega predhodnika. Najnovejša raziskovanja o Kralju Matjažu pa dajo slutiti za naše kraje, da se je razvoj pripovedke o predhodniku Antikristovem in predhodniku našega bogobornega Kralja Matjaža, pričel verjetno okoli sredine 14. stol. Kasneje, v 17. stol., se med ljudstvi v Evropi izoblikuje strašna predstava o Antikristu. Pripovedovanje teh prerokb zamika nekatere posameznike, da jih zapišejo. Eden izmed teh je bil tudi p. Dionizij Luksemburški; ta je bil zelo spreten človek in je ta prerokovanja zapisal ter jih l. 1682 izdal v Nemčiji kot knjigo. V njej so popisane dogodivščine in prerokovanja o Antikristu z očitno tendenco proti židovskemu ljudstvu.

Osnova za naše rokopise in prepise je prav ta Dionizijev Antikrist. V slovenski jezik ga je prvi prevedel l. 1767 preprost bukovnik na Koroškem. Čudežne zgodbe o Antikristu so se rokopisno hitro širile med našim preprostim ljudstvom. Posebno pomembni zgodovinski dogodki, kot so dolgotrajne velike vojne, so povzročili, da so se ljudje zanimali za branje teh prerokovanj. Nekateri Antikristovi prepisi so ilustrirani z barvnimi in navadnimi slikami, nekateri pa imajo kako sliko iz tiskane knjige. Ilustracije so navadno urejene načelno po poglavjih. Slike so zelo zanimive tudi za raziskovanje ljudske umetnosti.

Med našim ljudstvom so se širila tudi druga prerokovanja, nekatera med njimi deloma podobna Antikristovim. Med nje uvrščamo Šembiljine bukve. Te napovedujejo vojne, potrese in nenavadne dogodke v prihodnosti. Beseda Šembilja je popačena beseda iz sta-

rega grškega imena Sibylla, ki je v krščanski dobi pridobila očitno pridevek svetnice. V začetku je bila znana samo ena Sibila, kasneje jih je bilo že 12, ki so izvirale iz različnih krajev in dežel. To, kar poznamo danes kot Sibiline izreke in knjige, so različna prerokovanja pogankega, židovskega in krščanskega izvora iz različnih dob. Ta prerokovanja so zbrali neznani avtorji v prvem stoletju našega štetja.

VITRINA 5

1. Rokopis Antikrista iz leta 1769. Bil je last Janeza Valjavca iz Preddvora pri Kranju. Rokopis ima zelo bogate ilustracije; vsega skupaj jih je 71. (Last Državnega arhiva SRS, Ljubljana)
2. Antikrist, prepisan leta 1814. Prepisal ga je Janez Osirnik, ki je bil doma v Pamečah in bil mogoče uradnik marenberške državne gospodarske. Rokopis je preprosto vezan v lepenko in obsega 602 strani. (Last Studijske knjižnice v Ravnah na Koroškem)
3. Antikrist iz začetka 19. stoletja. Rokopis obsega 453 strani in ima 78 ilustracij. (Last Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani)
4. Zivljenje Antikrista. Tiskana nemška knjiga, ki obsega 502 strani ter je brez ilustracij. (Last Slovenskega etnografskega muzeja, Ljubljana)
5. List: Sembiljino prerokovanje leta 1891
6. List: Sembilja prerokuje leta 1894
7. List: Sembiljino prerokovanje l. 1895 (po potresu v Ljubljani)
8. List: Sembiljine bukve pravijo leta 1916
9. Dva zvezka Sibilinih prerokovanj (Vitanje 1963)
10. List: Marijine sanje
11. List: Marijine sanje

ZDRAVILA V PRVIH APOTEKAH NA SLOVENSKEM IN LJUDSKE ZDRAVILSKE BUKVE

Prave lekarne so nastale v Evropi šele v 15. stoletju, ki so razen preprostih zdravil prodajale še vse mogoče reči, le da so jim prinašale dobiček. Deželni zdravniki so šele v 16. stoletju prevzeli nadzorstvo nad njimi. Za najvažnejša zdravila so šteli v tej dobi *confectiōnes* — sestavljene preparate, ki so bili v prah zdrobljene rastlinske, mineralne ali živalske droge s sladkorjem, sirupom, rastlinskimi sokovi, medom ali vinom. Bili so mehki preparati, trde tablice in praški. Mnoga zdravila te dobe so dobila ime po eni od številnih drog, o kateri so mislili, da ima glavni učinek. Nekatere droge, predvsem organske, so bile zelo nenavadne in skrivnostne, kakor tudi njihova imena, ki so izvirala iz bajeslovnih pripovedk in vraževerne osnove.

Preparat *Unicornum* je bila droga pravljicega izvora. Že Plinij poroča, da lovijo v Indiji neko divjo žival, ki se živa ne da ujeti. Njen život je podoben konjskemu, glava jelenovi, noge slonovim, rep pa ima kakor merjasec. Sredi čela nosi en sam dva lakta dolg črn rog. V srednjem veku so to poročilo okrasili še z različnimi legendami. Danes vemo, da takega enoroga ni na svetu in da je bila droga minulih stoletij zob samoroga — monodon monokeres, ki je bil v vodi živeči sesalec, soroden kitom in delfinom. Take zobe so ponekod lekarnarji imeli za obeske v svojih prostorih. Tudi ljubljanska lekarna »Pri enorogu« na Mestnem trgu (Trnkoczy) je imela od te dragocene droge svoj naziv. Enorogu so pripisovali ugodne učinke na srce, proti strupom in nalezljivim boleznim.

Uporabljali so tudi rastlino *mandragoro* (nadlišček). V vzhodnih deželah je bila že v davni preteklosti razširjena vera, kakor je še danes, da ima mandragora magično moč, ki vzbuja v možu ljubezen in ugodno vpliva na rodovitnost žena. Ta vera je bila razširjena kasneje tudi v Evropi. Po naših krajih so še v 16. stoletju krošnjarji nosili kipce, ki so predstavljali človeka; izrezovali so jih iz nadliščka ali drugih korenin ter jih prodajali za drag denar praznovornim in lahkovernim ljudem. Tudi naše lekarne so imele mandragoro stoletja v zalogi. Korenine so predpisovali zdravniki proti ne-

spečnosti in hudim bolečinam, ranocelniki pa so dajali piti bolnikom vino, pripravljeno z mandragoro kot mamilo pri operacijah. Danes vemo, da vsebuje mandragora hiorciamin in skopolamin.

Kuščarja iz severne Afrike, dolgega 16 cm, so uporabljali kot aphrodisiacum (ljubezensko sredstvo) in protistrup. V isti namen so pri nas lovili škorpione, posebno na Štajerskem; tam so celo nekatere ženske te živali doma kuhale in same pripravljale mazila za zastrupljene rane. Tudi Valvasor opisuje lov na škorpione v Karavankah. Pri pripravljanju škorpionovega olja si lekarnarji niso bili edini. Nekateri so govorili, da je treba živega škorpiona dati v vrelo olje, da ohrani vis vitalis (življenjsko moč), nekateri pa so trdili ravno nasprotno.

Najpomembnejši preparat je bil tako imenovani **Electuarium Mithridatium**, ki je dobil ime po pontskem kralju Mitridatu. Ta kralj je strupe na sebi preizkušal, pozneje pa na živalih. Bilo je od 43—53 sestavnih delov in sicer v glavnem vegetabilije. Rimski zdravnik je pridelal tem drogam še kačje meso in so potem zdravila imenovali **Theriaca**. Dolgo časa je veljalo naziranje, da vsebuje kačje meso protistrup. Tudi naš Valvasor piše o tem in trdi, da je treba živi kači izrezati zjutraj srce, to zaužiti na tešče, potem pa popiti žlico sveže vode. Tako je človek obvarovan vsakega kačjega pika.

Zelo zanimivi so bili preparati iz organskih drog: **Magisterium cancerorum** — račje oči (okrogli ravnotežni kamenčki v drobovju raka) in **Cranium humanum** — človeška lobanja. Z mešanjem raznih soli in kislin so dobili s temi drogami posebne preparate. Tedanji zdravniki so drago plačevali trupla ljudi, ki so jih obesili krvniki. Človeško mast so celo uporabljali zoper jetiko. Račje oči so bile v polpretekli dobi učinkovito sredstvo v ljudski medicini. Dobljeni preparat iz človeške lobanje v obliki prahu so lekarnarji prodajali zoper božjast.

Pulv. sanguis hirci — kozlova kri, rdečkastočrn prašek. Kozle so redili en mesec s posebnimi zelišči in jih zaklali ob pasji zvezdi (Sirius). Kri so posušili v peči.

Mumia vera — prava mumija. Le na empirični osnovi, ko kemija še ni bila tako razvita, razumemo uporabo droge mumia. To ime ne pomeni balzamiranega človeka, temveč zemeljsko smolo, s katero so v starih egiptov-

skih grobovih obdali truplo ali napolnili glavno, prsno in trebušno votlino. Od 16. do 18. stoletja so Arabci prinašali to smolo v Evropo in z njo trgovali, ker je veljala za izvrstno sredstvo proti ranam in zlomu. V lekarnah so zdravilo iz te droge prodajali kot veliko posebnost.

Sanguis Draconis (asiaticus) ali Resina Draconis — zmajeva kri. Ta droga ima vraževerno ime, v resnici je to smola, ki jo izločajo sadovi neke indijske palme. V farmaciji je bila ta droga pridatek k obližem in k provizoričnim zobnim plombam.

Stereus murinus — mišji odpadki.

Odpadki raznih živali so zelo staro ljudsko zdravilo in imajo še danes precejšen pomen v čarovni ljudski medicini. Farmacija je to drogo tudi sprejela v šolsko medicino. Konec 17. stoletja je neki zdravnik v Nemčiji napisal celo knjigo, kako naj z blatom in urinom zdrave bolezn.

Mišji odpadki na razstavi so specialni preparat magistra Lavičke iz Tržiča.

Destilirana voda je zelo enostaven izdelek lekarne, vendar je bil zelo pomemben preparat v pretekli dobi za pripravljanje tekočih zdravil. Kakor je danes pomembno zdravilo penicilin, prav tako je bil aparat za destilacijo stoletja simbol lekarnarjevega laboratorija. Znanstveniki, ki so začeli uporabljati destilacijski aparat, so bili alkimisti. S to vedo so se na Kranjskem ukvarjali že pred Valvasorjem. Precej alkimističnih poskusov opisuje Valvasor, saj je tudi sam proučeval alkimijo. Nekateri starejši destilatorji so si močno predstavljali, da morejo iz vsake snovi izvesti v destilat njeno tajno zdravilno moč, učinek in bistvo, iz živih bitij celo njihovega življenjskega duha. V najstarejšem kranjskem inventarju Muharjeve lekarne v Novem mestu dobimo leta 1640 štiri destilate iz organske snovi:

1-Aqua spermatis ranæ — voda žabjega okraha je bila enostaven destilat iz žabjega okraha.

2-Aqua caponis — kopunova voda je bila vinski destilat iz iztrebljenega in vse toľšče očišćenega kopuna in 13 drugih aromatičnih drog.

3-Aqua picarum — voda srake. Ptičja so destilirali z vinom, vodo in vegetabilnimi drogami. To je bilo zdravilo proti božjasti in krčem.

4-Aqua hirudinum — lastavičja voda je imela že nekaj rastlinskih drog. Za ta destilat so bili nekateri mnjenja, da je treba lastovke vreči v stekleno destilacijsko bučo in žive hitro destilirati, kajti le tako se more ohraniti učinkovitost lastovk. Drugi lekarnarji pa so bili mnjenja, da je bolje žival zaklati in razkosano pripraviti v vinu. To destilirano vodo so uporabljali proti božjasti, krčem, histeriji in mrtvoudu.

Zdravila, napravljena z destilacijo, so zelo dolgo uporabljali. Končno pa so znanstveniki uvideli nesmiselnost te destilacije, zato so jo polagoma opustili.

Zdravilne knjige

Zdravilne in strupene rastline so že pri najstarejših ljudstvih zbujale pozornost zaradi svojih učinkov. Človek jih je nabiral in preizkušal njihovo zdravilno moč. Načrtno pa so ta zelišča pričeli gojiti po samostanih v srednjem veku. Samostanski bratje, ki so se ukvarjali z domačo lekarno, so začeli zapisovati tudi pomen določenih rastlin in drugih zelišč. Taki samostanski rokopisni zapiski so znani v naših krajih iz 12. in 15. stoletja, pisani pa so bili v latinskem in nemškem jeziku.

Posavski muzej v Brežicah hrani zanimivo medicinsko knjigo v nemškem jeziku, napisano v drugi polovici 16. stoletja. Ta rokopis obsega recepte za zdravljenje raznih bolezni, praktične recepte o pijačah in čarovniške formule ter apotekarske poizkuse.

Za najstarejšo doslej znano slovensko ljudsko zdravilsko knjigo imamo Notranjski rokopis iz leta 1720. Vsebina tega medicinskega ljudskega izročila izvira iz opisov in receptov velikih zdravniških bukev, ki so posebno v 16. stoletju izhajali v veliki množini. Druga zelo pomembna slovenska arčnijska knjiga je rokopis iz leta 1759 z Ruš pod Pohorjem. Knjiga je zbirka zdravil s 133 poglavji in jo je Andrej Goričnik prevedel iz nemščine po Mathioliju. Naslovi posameznih poglavij nudijo vsebinski pregled cele knjige.

Ljudski zdravilski rokopis s Škofje Loke je last Slavka Fojkarja. Po vsej verjetnosti je del teh zapisov nastal v 18. stoletju, ostali del pa v prvi polovici 19. stoletja. Rokopis šteje 10 zvezkov, ki imajo ta-le poglavja:

razna zdravilna sredstva pri raznih boleznih, vrste dreves, rož, korenin in zapise od vode.

Leta 1789 izdana »Vezna pratika« ima mimo gospodarskih navodil še dodatek o zdravilnih sredstvih pri človeških in živalskih boleznih, od katerih so nekatera prave čarovnije.

Rokopisne zapiske iz Slapa ob Idriji so imenovali »Kalamon«. Po pisavi jih datiramo na začetek 19. stoletja. Zvezek obsega zagovore, zdravila za ljudi in živino ter zdravilne rože.

VITRINA 6

- Lončki: 1. Sanguis draconis (zmajeva kri)
 2. Mumia vera (prava mumija)
 3. Unicornu pulv. (prah. enoročca)
 4. Lapid. cancror. (račje oči)
 5. Pulv. viperarum (kačji prah)
 6. M. cranium humanum (člov. lobanja)
 7. Coral albae (bele korale)
 8. Stercus murinus (mišji odpadki)
 9. Pulv. peonia (prah potonke)
 10. Aqua satiri (satirova voda)
 11. Lekarniška knjiga iz leta 1765, Mr. Lavičke, Kranj
 (Predmeti so zbrani iz lekarniških muzejskih zbirk: Mr. Lavičke, Kranj, Pokrajinskega muzeja v Mariboru in Belokranjskega muzeja v Metliki)
 12. Slovenski zdravilski rokopis iz 1. 1759
 (Shranjen v Arhivu, Maribor)
 13. Slovenski zdravilski rokopis iz 18.—19. stol.
 (Slavko Fojkar, Škofja Loka)
 14. Nemška medicinska knjiga iz druge polovice 16. stol.
 (Posavski muzej, Brežice)
 15. Večna pratika — 1. 1789
 (Franc Vodnik, Novo mesto)
 16. Medicinska knjiga, tiskana l. 1739
 17. Zdravilski rokopis
 (Last Muzeja v Tolminu)

ČAROVNIŠKI PROCESI

Za začetek čarovniških procesov imamo leto 1484, ko je izšla bula papeža Inocenca VIII. o preganjanju čarovništva v Nemčiji. Kmalu nato sta pod vplivom te bule cerkvena inkvizitorja Institor in Sprenger napisala sistematično delo o zatiranju čarovnic z naslovom: **Malleus maleficarum** - kladivo čarovnic. Vpliv te knjige se pozna tudi v čarovniških procesih naše domovine. V knjigi je zelo poudarjeno izrazito sovraštvo do ženskega spola. Vsem čarovnikom očitajo iste hudobije, predvsem so značilno poudarjeni erotika in čarovni sestanki v soboto.

Naša sodišča so uporabljala Štajersko Karolino iz leta 1574; ta je bila v dobi, ko so preganjali čarovnice, pri nas nekakšno kladivo čarovnic, prilagojeno za slovenske razmere. To krvno sodstvo je veljalo v bistvu do Marije Terezije.

Najpomembnejša sodišča na Slovenskem pri čarovniških procesih so bila v Mariboru, Ptuj, Ormož, Ljutomeru, Gornji Radgoni, Hrastovcu, Celju, Krškem in v Ribnici.

Morišča so bila na določenih mestih: ob pokopališčih, na križišču cest ali na griču.

Prvi namig o preganjanju čarovnic pri nas daje zgodovina grofov Celjskih, ko obtožijo Veroniko Deseniško čarovništva. Zelo znan in eden najstarejših procesov, ohranjen v aktih iz leta 1546, je bil v Mariboru proti nekaterim ženskam iz mariborske okolice. Leta 1583 je iz poročila pomožnega škofa Pavla Bizancija oglejskemu patriarhu razvidno, da sta bila med goriškim ljudstvom zelo razširjena praznoverje in čarovnija; omenja samo milejšo kazen za ta pohujšljiva opravila. Od leta 1660 do 1700 je zapisanih na Slovenskem največ množičnih procesov.

Osumljene osebe so obtoževali, da so zatajile katoliško vero, preklinjale Boga, se prodajale hudiču in se z njim družile. Zbirale naj bi se na Donački gori, Kleku in na Slivnici pri Cerknškem jezeru. Hudič pa je čarovnice naučil delati točo, mraz in raznovrstne nadloge, ki so škodovala predvsem kmečkemu prebivalstvu. Svojim sovražnikom so s čaranjem povzročale škodo, bolezen, morale ljudi in živali.

Kazenski postopek proti čarovnicam so začeli že na podlagi suma. Če je žrtev pri mučenju imenovala ime nekega človeka, so tudi proti njemu uvedli preiskavo in proces. Razen tega so posebni znaki ali telesne hibe (slabi zobje, mokre oči, redki mršavi lasje) pričale, da je obtožena oseba čarovnik ali čarovnica.

Na zaslišanju so se sodniki zelo trudili, da čimprej izzbijajo žrtvi priznanje. Zato so vsa sodišča uporabljala razen mučenj tudi čarovniške preizkuse (preizkus z iglo, solzni preizkus, udarec po nosu). Najvažnejše mučilno orodje so bile palčnice, natezalnica in čarovniški stol.

Na Slovenskem so bile pravde proti čarovnicam zelo pogoste še v drugi polovici 17. stoletja. Za ta čas poroča tudi Valvasor, da so vse prebivalce vasi Bočiče blizu nekdanjega gradu Šteberg ob Cerknškem jezeru sežgali zaradi coprnštva. V Ljubljani je doslej ugotovljen višek preganjanja čarovnic v letih 1691/92, ko so skrajno kruto pokončili 26 ljudi, največ žensk. Zadnji večji proces na Kranjskem je bil leta 1701 v Ribnici. Nekoliko pozneje poroča kapucinska kronika v Krškem o množičnem preganjanju in sežiganju čarovnic še za leto 1709 oziroma za leto 1711, ko so procese morali ustaviti, ker je baje mesto zaradi visokih stroškov za te pravde obubožalo. Navajajo, da je bilo tedaj v Krškem od 20 do 40 žrtev. Na Koroškem so usmrtili zadnjo žrtev takih procesov leta 1715.

Preganjanje čarovnic je prenehalo v prvi polovici 18. stoletja. Marija Terezija je leta 1766 podpisala patent, da se morajo morebitne pravde proti čarovnicam predložiti v osebno odločitev, bila je že skeptična, vendar še ni bila popolnoma prepričana, da čarovnic ni. V drugi polovici 18. stoletja so procesi proti čarovnicam povsem prenehali. V tej dobi so namreč že močno napredovale prirodoslovne vede po svetu. Tako se uveljavila empirizma in uničila vse nesmiselne predstave o nevarnosti čarovništva.

VITRINA 7

1. Izvirna listina o procesu proti Urši Triplat, stari 80 let, l. 1673 v Hrastovcu pri Ptuj (Državni arhiv SRS v Ljubljani)
2. Izvirna listina o procesu proti Marini Vukinec, stari 57 let, l. 1673 v Hrastovcu pri Ptuj (Državni arhiv SRS v Ljubljani)
3. Izvirna listina o procesu proti Jakobu Krašovcu, starem 60 let, l. 1689 iz Bizeljskega (Državni arhiv SRS v Ljubljani)
4. Izvirna listina o procesu proti Marini Sušark in Luciji Kerzničevki v Ribnici leta 1701 (Državni arhiv SRS v Ljubljani)
5. Izvirna listina o inkvizicijskem procesu proti Luciji Roterin v Ribnici l. 1733 (Državni arhiv SRS v Ljubljani)
6. Izvirna listina — račun ljubljanskega rablja za mučenje in izvršitev sodbe nad čarovnicami (Mestni arhiv, Ljubljana)
7. Izvirna listina — račun ljubljanskega rablja za dela pri zasliševanju neke čarovnice leta 1692 (Mestni arhiv, Ljubljana)
8. Izvirna listina — račun ljubljanskega rablja za izvršitev sodbe nad čarovnico (Mestni arhiv, Ljubljana)
9. Kapucinska kronika l. 1757 (Samostan v Krškem)
10. Izvirna listina — Obveza Katarine Elizabete grof. pl. Auersperg. sodnika in sveta v Krškem glede preganjanja čarovništva 6. XI. 1701 (Državni arhiv SRS v Ljubljani)
11. Izvirna listina — Patent cesarice Marije Terezije. Dunaj, 5. novembra 1766 (Državni arhiv v Ljubljani)

ČAROVNICE V LJUDSKEM VEROVANJU IN VRAŽE V LJUDSKI MEDICINI

Vero v čarovnije poznamo v vseh deželah po svetu od pradavnine do danes. V starem veku imamo Egipt za središče zelo razvite čarovniške umetnosti. Po njihovi veri se delijo božanstva v dobra in hudobna. Asirci in Babilonci pa so poznali demone, ki naj spolno občujejo z ljudmi. To pojmovanje je zelo pomembno, ker v srednjeveških čarovniških procesih ti demoni odigrajo najvažnejšo vlogo. Asirsko-babilonska magija je po večini spiritistična in predstavlja strah pred hudobnimi duhovi. Najznamenitejša grška čarovnica je bajeslovna Medea. Pri njej se pokažejo vse lastnosti kasnejših čarovnic, razen pogodbe s hudičem; ima tudi čudodelno mazilo. Druga grška vešča je Kirka, ki že pozna učinek strupenih zelišč. Mnogo vrst čarovnij so imeli Izraelci. Tako se pri njih že ob nastanku krščanstva pojavi vera v demone, ki so jo kasneje razširjali prvi kristjani in njihovi apostoli. Iz demonističnih nazorov se je potem razvila vera v zvezo med čarovnico in demonom-hudičem.

Vražarstvo je bilo v srednjem veku v Evropi zelo razširjeno. Šolastiki so učili, da je čarovništvo odpad od prave vere in pogodba s hudičem. Strašno preganjanje vešč, ki je v čarovniških procesih sledilo, ni uničilo predstave o zlih demonih. Nasprotno, ta verovanja so se ohranila do današnjih dni. Bogata ljudska domišljija je ustvarila mnogo pripovedk o hudobnih čarovnikih in čarovnicah. Pri nas so se taka izročila ohranila posebno v tistih krajih, kjer je bilo največ čarovniških preganjanj, znana pa so po vsej Sloveniji. Čarovnicam pripisuje ljudstvo med drugim tudi to, da delajo elementarne nezgode in bolezni pri živini ter povzročijo točo na poljih. Hudič in čarovnica si med seboj pomagata in sta obdana z groznimi prikaznimi in pošastmi. Čarovnica se po ljudskem verovanju najraje spremeni v krastačo, črno mačko in črno kokoš.

ČAROVNI OBRAMBNI PREDMETI:

1. Lucijin stolec
Kdor kleči na tem stolčku pri polnočnici, bo videl vse coprnice v cerkvi. Te imajo obrnjene glave proti vratom, na glavi latvico (posodo za mleko), okrog vratu komat. Sredi maše mora zbežati s stolčkom iz cerkve, iti čez vodo in ga coprnice ne bodo raztrgale.
2. Brezova metla, učinkovito obrambno sredstvo proti čarovnicam.
3. Sekira, obrambno sredstvo proti čarovnicam.
4. Lonec s cvetnonedeljskim žegnom, najboljšo sredstvo proti toči.
5. Prekrižane burkle, srp in lopar položiti pred vežna vrata — obrambno sredstvo proti toči. Ti predmeti morajo biti na božični večer pod mizo.
6. Brana, narobe obrnjena, obrambno sredstvo proti toči. (Vitanje, Idrija)
7. Železna sadijska palica, zasajena pod kap, vrh razbeljen na ognju. Na žareči del palice je treba izliti nekaj mleka in prišla bo tista coprnica, ki je kravi vzela mleko. (Hudinja)
8. Lonec, v njem žareče ogle, vilice, nož — na te predmete je treba pomolsti 3 kapljice mleka, podrgniti z božično oslo trikrat po vimenu in potem lonec s čarovnijo vreči v peč, da coper zgori. Krava bo spet dobila nazaj mleko. (Haloze)
9. Zaba — krastača, spremenjena podoba čarovnice.
10. Rdeče blago v obliki križa je treba pribiti na vrata v svinjaku, da ne bodo imele coprnice moči do živali. (Haloze)
11. Svinjska vrata in korito z narisano peterokrako zvezdo — mōro, morsko taco, da bodo prašiči varni pred kugo. (Hudinja)
12. Star ovčji meh. Meh je treba obrniti narobe in trikrat udariti osebo po hrbtu, če jo mōra tlačiti. Ko je to narejeno, je treba meh spet takoj obrniti na pravo stran. Prav tako narede pri živini, če jo žabca dere (če žival ponori). (Skomarje)
13. Moške hlače ali moški klobuk je treba položiti čez otroka, da ga mōra ne tlačiti.
14. Kamen, ki je po naravi preluknjan, obesijo za ovito vrbovo trto v svinjak, da mōra ne bo tlačila prašičkov. (Dobrníč)
15. Kamen proti mōri. Kamen je naravno preluknjan in je obrambno sredstvo proti mōri. Obesijo ga na trak in nato na kljuko vrat, kjer spi, ali na hlevna vrata. (Bovec)
16. Rdeč trak, nosečnica ga nosi pri sebi, ko gre kropit mrliča, da bo njen otrok rdeč in zdrav.
17. Porodna stekleničica z relikvijo. Ta amulet so obešali porodnici na roko za srečen porod. Za deklico so ji obesili na desno roko, za dečka na levo. (Haloze)
18. Zibelka s peterokrako zvezdo-mōro. Pentagram je narisana na sprednji ali zadnji strani zibelke in varuje otroka pred mōro.
19. Dojenčkova srajčka. Morska taca je našita na prednji strani srajčke.

20. Roža Mračnik (bot. Kichxia spuria). Če je otrok postal mračen (je nekdo prinesel mrak na otroka), ga je mati s to rožo pokadila. (Bela Krajina)
21. Roža strašnica (bot. Eupatorium cannabinum). Če se dojenček prestraši, zaradi tega ne je in ne spi, ga pokadijo s to rožo. (Bela Krajina)
22. Prekmurski pozvačin je imel v preteklosti namen odvrniti vpliv demonov od poročencev.
23. Belokranjska nevesta z napletom na glavi. Rdeči trakovi branijo nevesto pred zlimi demoni.
24. Belokranjski zastavnik, ogrnjen v rdeč plašč. Rdeča barva v obleki naj varuje nevesto pred zlimi demoni.
25. Svatsko bandero belokranjskega zastavnika. Rdeči trakovi so obrambnega značaja, jabolko na vrhu ima ljubavni pomen.
26. Belokranjski ženitovanjski kolač — vrtanj, darilo nakolenčetu.
27. Pinti-pokrivalo Ziljanke (Koroška). Nevesta si našije rdeč trak, da bi jo varoval vsega hudega.
28. Klobuk škofjeloškega ženina. Nevesta je skrivaj zataknila za ženinov klobuk nekaj rdečega ali raznobarnega svilenega traku pred poroko. Ta trak naj bi pričaral veliko ljubezen med njima.
29. Obrnjeno zrcalo. Mrličev obraz se ne sme videti v ogledalu. Ta običaj ima za svoje osnovno gibalno prastaro čarovno misel: če začaraš zrcalno podobo mrliča, začaraš in uničiš hkrati tudi njegovo resnično podobo.
30. Ura stoji. Ko ustavijo domači uro, s tem preprečijo, da se ne bi mrlič mučil s štetjem ur in minut in da ga ne bi bilo strah, ker bo moral prezgodaj iz hiše.
31. Peča, imenovana tančica pri pogrebu. Smrt prestraši vse domače, zato ukrenejo vse potrebno, da se izognejo škodljivih posledic. Umrli bo tudi na sodni dan potreboval obleko. Tančica simbolično prikazuje oblačilo, s katerim bo pokojnik pokrtil sramotno nagoto na sodni dan.
32. Kovan denar — polože umrlemu na oko, da ne bo gledal. Ta denar se mora oddati od hiše, da ne bo smrti blizu.
33. Mrtvaška cunjja — z njo so umili mrliča. Če se je kdo tožil iz hiše, ga je mati obrisala po obrazu s to cunjjo, da bo tožbo dobil. (Hudinja)
34. Srebrn denar. Navada je bila, da so dali dojenčku pri prvi kopeli v vodo srebrn denar, da mu bo pričaral bogastvo.
35. Srebrn ali zlat denar. Ko prinesejo otroka od krsta, mu dajo pod vzglavje denar v rutico zavezan, da bo srečen v življenju. (Haloze)
36. Zlati uhani - murčki. Ti uhani odvrtaajo vsako bolezen na obeh.
37. Valjar in 3 klepci iz mlina. Ti predmeti morajo biti na božični večer pod gospodarjevo posteljo, da jih ne bo vrag klepal. (Bela Krajina)
38. Svinec. Vlivanje svineca na Silvestrovo pomeni čaranje pomembnih dogodkov v prihodnjem letu.
39. »Ravbarska sveča«. Ta sveča je začarala domače, da niso slišali, ko so kradli tatovi. Tatovi so jo prižgano postavili na okno. Najbolj je delovala, če so jo nataknil na roko nerojenemu detetu. (Haloze)

40. Obešenčeva vrv. To vrv je treba zakopati v hlev pod konje, da se bodo lepo redili. Če se kdo toži in ima to vrv pri sebi, bo tožbo dobil. Če jo ima sofer na hladilniku avtomobila ali pod sedežem, bo imel srečo pri vožnjah. Če jo imaš v denarnici, boš imel veliko denarja.
41. Kuhinjski nož. Če je na mizi nož z rezilom, obrnjenim navzgor, potem si hudič brusi kremplje. Isto velja, če so tako obrnjene grablje na travniku.
42. Kukavica. Kolikor imaš denarja ob prvem kukanju spomladi, toliko ga boš imel vse leto. Kolikorkrat zakuka kukavica spomladi, ko jo prvič slišiš, toliko let boš še živel.
43. Krt. Če zadaviš krta z rokami, potem lahko bule (ture) zdraviš z njimi.
44. Prajtl (rateška butara na cvetno nedeljo). To butaro polagajo pod kap, kadar grni, da ne bo toče.
45. Žegnana velikonočna kost. Zataknejo jo pod streho, da ne bo strela udarila v hišo. Na vrt jo zakopljejo, da bo drevje bolj rodilo. Zakopljejo jo tudi na njivo, posejano s koruzo, da je ne bo jazbec jedel. Z nožem se ta kost ne sme obrezovati, ker se bo potem domačemu prašiču poznalo na kosti.

Analogno čaranje

1. Vreme za prihodnje leto: Čebula. Na božični večer nareži 12 kosov čebule v obliki luninega krajca. Na vsak kos potresi nekoliko soli. Kose položi v vrsto, da jih lahko prešteješ. Vsak košček čebule pomeni 1 mesec. Drugo jutro suhi kosi pomenijo mesece s sušo; vlažni — mesece z dovolj vlage.
2. Čaranje dežja s plugom. Ob suši mora petnajstletni fant skrivaj vzeti kmetu plug in ga vreči ponoči v potok. Po takem čaranju je kmalu dež.
3. Maske: Kurentova maska s Ptujkega polja, Picek, Zeleni Jurij. Maske pomenijo v poljedelski kulturi demona, ki s čarovno močjo preganjajo zimo in čarajo v prebujajoči se zemlji rodovitnost.

Ljubezensko čaranje

1. Posejan fižol v krogu. Dekleta so v krogu na vogalu njive posadile fižolovo seme. Ko je fižol nekoliko zrastel, je pokazal smer, kam se bo dekle možilo. Prazno mesto, kjer fižol ni vzkli, naj bi kazalo pot do njenega ženina.
2. Španska muha je v ljudskem verovanju čarovni ljubezenski napoj, ki ga da fant dekletu. Napoj, pripravljen s špansko muho, večkrat imenujejo »vražje gomilice«.
3. Nov robec. Dekle na plesišču obriše z novim robcem najprej znoj sebi, nato še svojemu plesalcu čelo. S tem dejanjem si pričara fantovo ljubezen.

Starejši amuleti

1. Slovenski čarobni naborek. Amulet varuje človeka pred vsemi nesrečami v življenju, posebno pred boleznimi. (Mestni muzej, Ptuj)
2. Slovenski čarobni naborek. Amulet proti nezgodam in ne-

- srečam. (Mestni muzej, Ptuj)
3. Slovenski čarobni naborek. (Mestni muzej, Ptuj) 2 kosa.
4. Benediktinski ali kužni križci. Te so nosili kot uspešno zaščitno sredstvo proti kugi. (Mestni muzej, Ptuj)
5. Stekleničici s čarobnim oljem. To je obramba proti dušni in telesni nevarnosti. (Mestni muzej, Ptuj)
6. Sveta pisma ali škapulirji. Nosili so jih v obrambo pred tatovi, nesrečami in pred nevarnostmi v vojni. (Mestni muzej, Ptuj)
7. Čarobni naborek. (Etnografski muzej, Ljubljana)
8. Škapulirji. (Etnografski muzej, Ljubljana)
9. Kruhkov pridek — škapulir z 12 tiskami različne vsebine. (Etnografski muzej, Ljubljana)
10. Amulet s podobnicami in relikvijo. (Etnografski muzej, Ljubljana)
11. Čarovni zdravilni kamen iz Kladja pri Ilirski Bistrici. (Etnografski muzej, Ljubljana)

Ljudska čarovna medicina

Uroki

1. Posoda z vodo, v njej 5 žarečih oglov in živi voz. Če otroka boli glava in bruha, naredijo tole: Vzamejo 5 žarečih oglov iz štedilnika jih mečejo v posodo z vodo in govore:
»Na moža enega, na fanta enega, na ženo enega, na dekle enega, na dete enega (nekdo izmed naštetih je otroka urekel).«
Potem dajo otroku piti vodo z ogli in ga nekoliko tudi pomočijo z vodo po čelu. Če ogli utonejo, so uroki. Potem naredijo še živi voz in govore:
»Vurek teče po stezici,
bučo nosi na guzici,
poknile mu črne oči.
Kdo je temu detetu kriv?«
Trak vozajo trikrat in ga razvozlanega vržejo otroku prek glave. Največkrat uporabljajo stare ženske za ta vozil trak od predpasnika ali od ženskega spodnjega krila. (Bela Krajina)
2. Bunkica od poročnega venca in žegnana voda. Če otrok dobi fraso od strahu, pretepanja ali ropota, mora njegova mati dati eno bunkico od svojega poročnega venca v žegnano vodo. To vodo naj otrok izpije. Zdravilo pomaga le takrat, če je otrokova mati stopila v zakon nedolžna. (Paka, Štajerska)
3. Ježeva koža, pajčevina in žegnana voda. Če ima otrok urok, stresejo čarovne reči v črepinjo, nanje žerjavico in s tem pokadijo otroka. (Paka, Štajerska)
4. Mrtvaška kunjja. S to kunjjo umijejo otroka in uroki izginejo. (Hudinja)

Gliste pri otroku

5. Lesena kuhalnica. Če imajo otroci gliste, namažejo deklco po križu s kravjakom, dečka z volovjim odpadkom. To mesto čez nekaj časa pobrijejo s kuhalnico, ker so se na površini kože pokazale glavice glist. Ko to naredijo, je otrok ozdravljen glist.

6. Britev. Otroka, ki je imel gliste, so namazali po sencem s česnom. Potem je ženska z britvijo na tem mestu porazala glavice glistam in otrok je bil ozdravljen. Včasih so namazali senca s to mešanico: mleko, ovčji odpadki in svež česen. Tudi po tem mazanju so pobrili z britvijo.
7. Česen — 13 strokov. Te stroke je treba navezati na nitko in to otroku obesiti okrog vratu tako, da stroki padajo po hrbtu.
8. Meh iz ovčje kože in smodnik. S temi predmeti so zdravili šen na vratu. V ovčji meh so dali smodnik in zažgali, potem pa hitro vtaknili glavo v vrečo. Bolnik je bil kmalu zdrav.
9. Rastlina zobnik, sveča in lonec. Če je bolet zob, so prižgali svečo v loncu, na gorečo svečo pa dali seme zobnika. Bolnik je dihal v prižgano svečo in črv je kmalu padel iz zoba, ki je povzročal bolečino (seme zobnika se zvije v vročini kot črv).
10. Srp. Z njim zdravijo ječmen (gnojenje) na očeh.
11. Ključ in krtača za obleko (oboje je bilo na božični mizi). S temi predmeti so križali podkožne bule in jih tako zdravili.
12. Cekin. Cekin je treba namočiti v navadno vodo in to piti vsak dan šestkrat po 2 žlici. To najbolje ozdravi zlatenico (Bela Krajina).
13. Jagoda od starega rožnega venca. Če je v oko padla smet, so privezali jagodo od starinskega rožnega venca na oko čez noč, drugi dan je bilo oko zdravo.
14. Zvita sveča. Če »divjačina« napade otroka (mu je slabo), ko gre mimo prepada, naredi takole: pokrij otroka z rjuho in mu daj pod nos prižgano zvito svečo. To naredi trikrat!
15. Jedilni lističi. Te lističe s sliko Marije so požirali bolniki in živina, da bi bili varni pred boleznimi. (Mestni muzej, Ptuj, Etnografski muzej, Ljubljana)
16. Stola sv. Valentina in njegova relikvija. S temi predmeti so zdravili božjast. (Škofja Loka)
17. Jagode za oči. Če so koga bolele oči, so mu obesili na vrat ogrlico iz teh jagod, to je nosil toliko časa, da je ozdravel. (Škofja Loka)
18. Medicinski amulet v blago zaviti. (Škofja Loka)
19. Medicinski svinčeni ploščici. (Škofja Loka)
Uporaba neznana.
20. Hodna nit in sekira za merjenje človeka, če ima »nategnjen krst«. Če človeka križ boli, se mora uleči na trebuh, iztegniti roke in noge. Dve ženski vzameta domač sukanec in izmerita človeka — od vrha glave do konca pet in od srednjega členka na eni roki, do srednjega členka na drugi roki. To mora narediti trikrat. Potem ženska zgnete sukanec v kroglico in se z njo trikrat dotakne vrh pete, glave in rok, zraven pa govori: »Samo prišlo, samo prošlo.« Potem vzame sekirico in simbolično seka pri nogah, rokah in glavi trikrat in spet govori: »Samo prišlo, samo prošlo.« Kroglico sukanca vrže na ogenj. To čarovno zdravljenje napravi: prvič — zvečer, ko sonce zahaja, drugič — zjutraj na tešče,

tretjič — zvečer, ko sonce zahaja in tedaj govori:

»Ajd, hodi, digni se,
naj gre na trnje

i na kupinje.« Če je krst nategnjen, to zdravljenje pomaga. (Bela Krajina)

21. Zelvin oklep. Z njim zdravijo oteklo vime pri kravi. (Pečice-Brežice)
22. Starinski gift. Uporabljali so ga za konje, da so bili divji in iskri. (Haloze)
23. Polž (slinar). Če imaš bradavico, se namaži s slinarjem, in sicer o polni luni, pri tem pa glej v mesec.

Prenašanje bolezni na drugi predmet

- (Transplantacija)
24. Trska za bradavice zdraviti. V trsko zareži toliko zarez, kolikor je bradavic in govori npr. 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1. Potem to trščico z zarezami vrzi na ogenj. Kakor izgine trska, tako izginejo bradavice.
25. Bezeg. Bezgove liste polagajo na oteklo noge. Ko noge ozdravijo, se bezeg posuši.
26. Bor in breza. Če se naredi bula (oteklina) na roki. Najprej napravijo to zmes: zmešajo staro mast in cvetove ali korenine marjetk. S tem mazlom potegnijo trikrat po oboleli roki. Potem navrtajo drevo in stlačijo v luknjo to mazilo. Če je ženska bolna, navrtajo brezo, če je pa moški, navrtajo bor. Ko bolezen izgine na roki, se drevo posuši.
27. Sadno drevo. Bulo na roki zdravijo takole: vzamejo mrtvaško cunjo, z njo ovijejo boleče mesto na roki in pustijo tako pol dne. Potem odvežejo cunjo in ovijejo z njo slabotno drevo (slivo, češnjo ali kakšno drugo drevo). Roka ozdravi, drevo pa se v enem letu posuši. (Južni del Pohorja)

OBREDNE POGAČE IN MALI KRUHEK

Kruh je ljudska jed in pomeni našemu preprostemu človeku največjo blaginjo v hiši. Velikokrat plemenite oblike kruha in posebni okrasji spominjajo na prastare prvine. Kruh je učinkovito obrambno sredstvo tudi v čarovni medicini. Božični kruh spominja na starodavne kultne obrede v zvezi z mrtvimi. V vrsto obrednih podobnjakov sodi tudi gorenjska ženitovanjska pogača, saj s svojo zunanjo obliko upodablja vso prihodnjo družinsko srečo in hišno premoženje. Prav tako je v Valvasorjevi dobi ženitovanjski presnec prikazoval isti svatbeni pomen.

Vse ženitovanjske pogače in božični kruh (Gorenjska, Dolenjska, Notranjska, Bela Krajina) v glavnem označujejo okroglo geometrično obliko — kolo. Popolnoma drugačno obliko ima štajerska in prekmurska ženitovanjska pogača — bosman. Pomen bosmana kot svatbeni in čarovno-obredni kruh, lahko vzporedimo z belokranjskim in istrsko-kraško-notranjskim nakolenčičem — živim ženitovanjskim otrokom. Obe prisposobi otroka spominjata verjetno na češčenje in žrtvovanje demonskemu božanstvu plodnosti.

Od podobnjakov, ki sodijo v staro ljudsko tradicijo, je tudi trikraljevski božični poprtnik iz Dražgoš. Dosedanji izsledki raziskovanj malega kruhka — krajčka, dajo slutiti njegov izvir prav v tem obrednem kruhu. Tudi ljudsko izročilo mu pripisuje čarovni pomen, ki prenese čudežno moč še na ljubezenski kos poprtnika. Ta se polagoma preoblikuje v samostojno pecivo pod imenom krajček. Kakor ima kasneje mali kruhek med sestavinami pomembno ljubezensko netilo poper, tako ga ima pred njim ljubezenski krajček in še prej Valvasorjev presnec.

Oblika in pomen ljubezenskega krajčka sta danes popolnoma zbledela. Nadomestili so ga srčki iz malega kruhka, ki so bili v preteklosti bogato okrašeni s suhimi cveticami in migalicami.

Mali kruhek je značilno kulturno pecivo iz 18. stoletja. Najstarejša oblika malega kruhka je romb. Ta je danes že skoraj popolnoma izginila iz teh delavnic;

v preteklosti pa je bilo zelo pomembno ljubezensko pecivo kot simbol plodnosti. Nalogo, ki bi jo moral vsaj deloma izvrševati današnji mali kruhek, izpolnjujejo pravzaprav naši praznični kolači in prigrizniški podobnjaki.

VITRINA 9

1. Škofjeloška ženitovanjska pogača
2. Prekmurski ženitovanjski bosman
3. Belokranjski ženitovanjski vrtanj
4. Mali kruhek — oblika romb
5. Ljubezenski krajček
6. Srce — simbol ljubezni
7. Ostali motivi malega kruhka:
 - Iz 18. stol. izvirajo: figure jezdecev, gospa, harlekin, ptice, konja s kočijo in medved z basom.
 - Od začetka 19. stol. do srede stoletja: figure kmeta in kmetice, postiljon in vsi živalski motivi: jelen, kozel, rak, riba, ovčka, konj, zajček, šopek v košarici.
 - Od srede 19. stol. dalje: motivika se ponavlja. Na prvem mestu so figure živali in rastline.
8. Današnji lectovi srčki in druge oblike
9. Modeli
(Iz zbirk Etnografskega muzeja v Ljubljani in iz zbirk lokalnih muzejev)

VOTIVNI DAROVI

Vsa preprosta ljudstva na različnih razvojnih stopnjah kulture imajo običaj, da prinašajo žrtvene darove božanstvom in višjim nadnaravnim silam. Predmet kulta so bojevniki, junaki ali kralji; v krščanskih krajih pa zamenjajo te češčene osebe svetniki in druge svete osebe. Kult je v bistvu ostal enak. Posebno prvi začetki krščanstva kažejo kult svetnikov analogen antičnem kultu junakov. Kasnejši votivni kult je razvilo religiozno mišljenje z izrazitimi predstavami v mogočno višje bitje. Pri prinašanju votivov pa se ne pojavi samo religiozni, temveč tudi magični nagib.

Votivni darovi se pri nas pojavijo že v dobi protireformacije. Prve primerke votivov so izdelali v preprostejši obliki kot hkrati znane votivne figure v južni Nemčiji. Predstavljajo moške in ženske figure, dojenčke, dele telesa, domače živali in žabo.

Votiv žabe pomeni zaščitni simbol ženske plodnosti. Te vrste votivi, ki so pri nas najbolj razširjeni v alpskih krajih, izvirajo že iz prazgodovinske dobe. Mnenja znanstvenikov, zakaj je ravno žaba postala simbol maternice, so precej deljena. Dosedanja najbolj dosledna raziskovanja so pokazala, da žaba predstavlja vilinsko bitje, ki ga pogosto srečamo v pripovedkah. To pravljico bitje vpliva na otrokovo rojstvo. Tudi v splošni ljudski čarovni medicini ima žaba velik pomen.

Tej živali so verjetno pripisovali demonski značaj zaradi njene značilne zunanosti in drugih lastnosti. Že na prvi pogled so žabe zelo ostudne, kar je človeka v preteklosti verjeno prav to navedlo, da je v njej videl neko podzemno bitje. V žabjih številnih jajčkah, odloženih po močvirjih, si je tudi ustvaril predstavo o nenavadni rodovitnosti. Zato je prav tako mogoče, da si je človek zaradi tega vzel žabo za zaščitni simbol plodnosti.

Pojem rodovitnosti in nerodovitnosti žene se izoblikuje v poljedelski kulturi, kjer je delovna sila glavni ekonomski pogoj družine. Zato si je naš kmečki človek želel imeti čim večjo družino in je iz teh ekonomskih vidikov obnavljal stare običaje, ki odpravljajo nerodovitnost žene.

Posebni votivni dar je voščena veriga. Darovali so jo za zdravljenje glavobola. Darovi v naturalijah so pravi prvenstveni žetveni darovi in prikazujejo resnično dejanje vdanosti višjemu božanstvu.

VITRINA 10

1. Votivna žaba na roki iz prehistorične dobe
2. Voščeni votivi: žaba, oči, srce, kokoš, dojenček, moške in ženske figure, roke, noge, konj, prašič, vol, voščena veriga
3. Železni in leseni votivi: železni volički, železen prašič, leseni vprežni volički, krave, prašički, konji, roka, noga
4. Modeli za votive

PRAZNOVERJE V DANAŠNJIH DNEH

Današnja družba terja od človeka čedalje večji razvoj sposobnosti in razgledanosti. V novem družbenem redu kmalu ne bo mesta za nobeno lažno vedo ali magijo. Vsa ljudska verovanja v tajne sile in vražarstvo, ki jih še najdemo po naših vaseh in mestih, bodo kmalu samo zanimiv predmet za raziskovalca starih kultur, ko bo skušal osvetliti razna dogajanja v določenih dobah.

Preprosti pa tudi razumni ljudje včasih prav radi nasedejo verovanju v čarovnice in demone ali pa vedeževanju iz kart, kave in drugih reči. Marsikateremu človeku pomenijo zelo mnogo sanje. Kdor veruje v nadnaravne pojave, si bo vedno razlagal sanje tako, da bo kar najbolj ustrezalo njegovi veri. Velikokrat se tudi zgodi, da se sanje popolnoma skladajo z zunanji dogodki, za katere človek ni vedel, ko je sanjal. To ujemanje dogodkov pa naivneža utrdi v prepričanju, da so bile sanje preroške. Karte za prerokovanje so razširjene po mestih, upošteva pa jih tudi ljudstvo po vaseh. Vedeževalka za manjšo ali večjo odškodnino napove srečo tako, da vcepi v zavest praznovernega človeka novo praznoverje. Isto nesmiselno prerokovanje imamo z usedlino črne kave in v branju črt iz roke.

Precej praznoverja je še v štetju in dnevih. V petek in še 13. dan povrh marsikateri naivnež ne bo začel pomembnejšega dela, ker bi mu prineslo nesrečo. Hotelske uprave se izogibajo numeracij sobe s številko 13. Namesto te pritrdijo nad vrata 12a ali pa kar nadaljujejo s 14.

Živalski polkrožni znaki so zelo pomembni amuleti. Med njimi je najbolj znana na poti najdena podkev. Navadno pribijejo podkev na notranji strani hišnih vrat ali jo obesijo nad vrata. Šofer jo nabije na hladilnik kamiona ali jo položi pod sedež za srečno vožnjo. Pri avtomobilih mnogokrat konjsko podkev nadomestijo drugi amuleti najrazličnejših oblik in figur, ki pa so prvotni čarovni pomen že skoraj popolnoma izgubili.

Črna mačka pomeni simbol nesreče. Popolno nasprotje je dimnikar. Horoskopske napovedi so zelo priljubljena prerokovanja. Bralci jih prebirajo, vendar si niso na jasnem, kako nesmiselno ravnaajo. Še ohranjeni spiritizem v današnjih dneh je pravi potomec primitiv-

nega šamanizma. Tu in tam se danes zanimajo zanj tudi na našem podeželju in celo v mestu. Oblike tega spiritiziranja so precej primitivne. Mediji pri sejah uporabljajo razne ukane, ki so večidel le preprosti žonglerski triki.

Pri svojem opravilu dobro poznajo brezmejno lahkovernost svojih klientov. V primeru, da jih razkrinkajo, se jim kmalu posreči obnoviti zaupanje s spremenjenimi prevarami. Dobro se zavedajo, da bo pravi vernik hitro pograbil vse, kar le malo diši po nadnaravnem. Spiritizem se tako trdno drži zaradi vzajemnega učinka prevare in samoprevare.

Od 13. stoletja dalje je bilo pogosto slišati zgodbe o čudežnih stigmah — to je o nadnaravnem nastanku ran ali brazgotin na dlaneh in stopalih pri nekaterih gorečih mistikih. Te lokalizirane in simetrične kožne okvare lahko različno nastanejo. Največkrat so to zelo premetene prevare. Tudi primer vodiške Johance v Sloveniji ali goriške Alenke jasno kaže na eni strani naštudirano ukano, na drugi pa neverjetno lahkovernost ljudi, ki so jo v začetku izkoriščali tudi verski krogi.

Vsi ti ljudje, ki se ukvarjajo s takimi prerokovanji in prevarami, varajo druge in sami sebe. Sreča ni odvisna niti od zvezd, od kart ali kave, temveč od koristnega dela, ki človeku prinese srečo, zdravje in blaginjo. Le z razumom in pridnostjo si bomo ustvarili boljše in lepše življenje, ki bo dostojno naprednega človeka.

VITRINA 11

1. Horoskopi iz raznih dnevnih časopisov in revij
2. Sanjska knjiga z navodilom za igranje loterije
3. Fischerjeva sanjska knjiga z dodatkom števil, ki naj se stavijo v loterijo
4. Karte za prerokovanje
5. Skodelica z usedlino črne kave
6. Številka 13 in petek
7. Konjska podkev
8. Avtomobilski amuleti
9. Črna mačka — znanilka nesreče
10. Dimnikar
11. Spiritistična mizica
12. Ključ s knjigo za klicanje duha
13. Knjiga o vodiški Johanci
Njena krvava voda za zdravljenje oči
14. »Veriga sv. Antona« — sveta pisma prinašajo srečo
15. Veriga za povzročanje Kristusovega trpljenja

Razstavo sta pripravili Pavla Štrukelj, kustos SEM
in Vida Stare, kustos NM.

Vodič je založil Slovenski etnografski muzej v Ljubljani.
Odgovorni urednik Boris Kuhar.

Tisk: Tiskarsko založniško podjetje PTT, filiala Ljubljana

